

**Dance patterns and transformations in space and time:
The case report «Zonaradikos-Koulouriastos» dance in the community of Asvestades, Evros**

Dimos Ziogas, Georgios Ziogas, & Konstantinos Dimopoulos

Department of Physical Education & Sport Science, National and Kapodistrian University of Athens

Abstract

Within local communities, dance constitutes an integral component of the historical trajectory of a place and is perceived and experienced differently by each generation. The present study examines the transformation of the dance formation of the dance «Zonaradikos-Koulouriastos», as documented in the village of Asvestades in the regional unit of Evros, focusing on the spatial arrangement of the dancers, which is shaped by a variety of factors. More specifically, this paper investigates the ways in which the dance formation of «Zonaradikos-Koulouriastos» has been transformed over time, classifying it into four phases according to the particular characteristics of each historical period. For this purpose, ethnographic and archival research was employed, and data collection and processing were carried out through primary and secondary sources. The analysis and interpretation of the data were conducted in accordance with the principles of historical research, as applied in the study of dance. The ethnographic data indicate that the dance formation of «Zonaradikos-Koulouriastos» does not exhibit stability; rather, it undergoes transformations that emerge from different and multifactorial needs arising within the community of Asvestades.

Key words: *Asvestades, Zonaradikos-Koulouriastos, transformation, dance pattern*

Ερευνητική

Χορευτικές διατάξεις και μετασχηματισμοί στο χώρο και τον χρόνο: Η περίπτωση του χορού «Ζωναράδικος-Κουλουριαστός» στην κοινότητα των Ασβεστάδων Έβρου

Δήμος Ζιώγας, Γεώργιος Ζιώγας, & Κωνσταντίνος Δημόπουλος

Τμήμα Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Περίληψη

Μέσα στις κοινότητες, ο χορός αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της ιστορίας του τόπου και αντιμετωπίζεται με διαφορετικό τρόπο από την κάθε γενιά. Η παρούσα μελέτη ασχολείται με τον μετασχηματισμό της χορευτικής διάταξης του χορού «Ζωναράδικος-Κουλουριαστός», όπως εντοπίζεται στο χωριό Ασβεστάδες του νομού Έβρου, εστιάζοντας στη χορευτική διάταξη των χορευτών στο χώρο, η οποία επηρεάζεται από ποικίλους παράγοντες. Ειδικότερα, ερευνήθηκε το πώς η χορευτική διάταξη του «Ζωναράδικου-Κουλουριαστού» μετασχηματίστηκε στην πορεία του χρόνου, ταξινομώντας τον σε τέσσερις φάσεις ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες της κάθε εποχής/περιόδου. Για τον λόγο αυτό, εφαρμόστηκε εθνογραφική και αρχειακή έρευνα και η συλλογή και επεξεργασία των δεδομένων πραγματοποιήθηκε μέσα από πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές. Η ανάλυση και η ερμηνεία των δεδομένων έγινε με βάση τις αρχές της ιστορικής έρευνας, εστιασμένη και όπως αυτή εφαρμόζεται στην περίπτωση του χορού. Μέσα από τα εθνογραφικά δεδομένα προκύπτει πώς η χορευτική διάταξη του χορού «Ζωναράδικος-Κουλουριαστός» δεν εμφανίζει μια σταθερότητα, αλλά παρουσιάζονται κάποιοι μετασχηματισμοί, οι οποίοι προκύπτουν από διαφορετικές και πολυπαραγοντικές ανάγκες που εμφανίζονται μέσα στην κοινότητα των Ασβεστάδων.

Λέξεις κλειδιά: Ασβεστάδες, «Ζωναράδικος-Κουλουριαστός», μετασχηματισμός, χορευτική διάταξη

Εισαγωγή

Η παράδοση γενικότερα, αλλά και η ελληνική παράδοση ειδικότερα δεν χαρακτηρίζεται από την έννοια της στατικότητας, αλλά από τον μετασχηματισμό και την αλλαγή. Έτσι, στον Ελλαδικό χώρο συναντώνται πολλά ήθη, έθιμα ή και συγκεκριμένοι χοροί, οι οποίοι κατά την πάροδο του χρόνου μετασχηματίζονται, γεγονός το οποίο οφείλεται σε πολλούς και διαφορετικούς παράγοντες. (Buckland, 1999; Παπακώστας & Λουτζάκη, 2020;) Μια τέτοια περίπτωση συναντάμε και στην κοινότητα των Ασβεστάδων και ειδικότερα στην περίπτωση του χορού «Ζωναράδικος-Κουλουριαστός».

Σκοπός αυτής της μελέτης είναι να καταγράψει, να αποτυπώσει και να ερμηνεύσει μέσα από μαρτυρίες μια αλλαγή, η οποία συντελέστηκε στη συγκεκριμένη κοινότητα. Ειδικότερα, σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να παρουσιάσει το πλαίσιο, μέσα από το οποίο συντελέστηκαν αλλαγές στον χορό «Ζωναράδικος-Κουλουριαστός» από μια ομάδα ντόπιων κατοίκων στην κοινότητα των Ασβεστάδων. Θα αναδειχθούν οι ιδιαιτερότητες κάποιων χορευτών της κοινότητας, οι οποίες διαφοροποίησαν τον χορό και δημιούργησαν μία τεχντροπία, η οποία και συναντάται μόνο εκεί, κάνοντάς τον να διαφέρει ως προς τη χρήση του χώρου σε σχέση με τις άλλες γειτονικές κοινότητες.

Η συλλογή και επεξεργασία των δεδομένων βασίζεται στις αρχές της εθνογραφικής έρευνας όπως αυτή εφαρμόζεται στην περίπτωση του χορού και προέρχεται από πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές (Buckland, 1983, 1999, 2006; Δημόπουλος, 2011, 2017; Koutsouba, 1991, 1997, 1999; Παπακώστας & Λουτζάκη, 2020;). Οι πρωτογενείς πηγές αφορούν στα δεδομένα που προέρχονται από την επιτόπια έρευνα με τη μορφή της συνέντευξης (ερωτήσεις ανοικτού τύπου για ημι-δομημένη συνέντευξη και ελεύθερη συνέντευξη) και της συμμετοχικής παρατήρησης με παράλληλη μαγνητοφώνηση και βιντεοσκόπηση των κατοίκων της προαναφερθείσας κοινότητας. Οι δευτερογενείς πηγές αναφέρονται στην ανασκόπηση και χρήση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας και στηρίχθηκε στις αρχές της αρχειακής εθνογραφικής (Γκέφου-Μαδιανού, 1999) και της ιστορικής έρευνας (Adshead & Layson, 1994). Η ανάλυση και ερμηνεία των δεδομένων έγινε με βάση τις αρχές της ιστορικής έρευνας (Adshead & Layson, 1994). Πιο συγκεκριμένα επιλέχθηκε η ιστορική προσέγγιση που αναφέρεται «στη μελέτη του χορού ανά περιόδους (*period-based study*), η οποία επιλέγει τις περιόδους, οι οποίες αποτελούν ορόσημο στην ιστορία του χορού και παρέχουν δυνατότητες για μια εις βάθος έρευνα» (Adshead & Layson, 1994; 1996). Στη συγκεκριμένη μελέτη θα αναδειχθούν χρονολογίες/ορόσημα, μέσα στις οποίες συντελέστηκαν κάποιοι μετασχηματισμοί στο χορευτικό σχήμα στην κοινότητα των Ασβεστάδων.

Είναι σκόπιμο να αναφερθεί πως η εργασία δεν εστίασε σε άλλες κοινότητες του νομού Έβρου, παρά μόνο στην κοινότητα των Ασβεστάδων. Επιπλέον, στη συγκεκριμένη κοινότητα ασχοληθήκαμε μόνο με τον χορό «Ζωναράδικος-Κουλουριαστός».

Εθνογραφικά δεδομένα

Η κοινότητα Ασβεστάδες

Οι Ασβεστάδες, όπως φαίνεται και στον παρακάτω χάρτη (Εικόνα 1), είναι ένας οικισμός στο Δήμο Διδυμοτείχου του νομού Έβρου. Το χωριό αυτό έχει συνδέσει το όνομά του με την τέχνη και τη μουσική και ανήκει στην ομάδα χωριών των Μάρηδων. Οι Μάρηδες είναι μία πληθυσμιακή ομάδα της Θράκης που ζει σε μία σχετικά μικρή περιοχή στο βόρειο Έβρο. Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό αυτής της πληθυσμιακής ομάδας είναι οι γαλάζιες βράκες των φορεσιών τους, οι οποίες είναι το κύριο χαρακτηριστικό όλων των κοινοτήτων των Μάρηδων (Ζιώγας, 2024). Κατοικούν σε 13 χωριά του Έβρου, μέσα στα οποία ανήκουν και οι Ασβεστάδες. Ανάμεσα σε αυτά τα χωριά υπάρχουν πολλές ομοιότητες όπως τα ήθη και τα έθιμά τους, η ψυχοσύνθεσή τους, η συμπεριφορά των ανθρώπων, η προφορά τους, η ενδυμασία και φυσικά η μουσική.

Το χωριό πήρε το όνομα Ασβεστάδες, γιατί από πολύ παλιά και μέχρι τη δεκαετία του 1960 περίπου, οι κάτοικοί του έβγαζαν ασβέστη μέσα από τα υπαίθρια καμίνια τα οποία διασώζονται μέχρι σήμερα. Μία δεύτερη ονομασία ήταν και το γαλαζοβράκηδες, από το γαλάζιο χρώμα όπου κυριαρχούσε στις βράκες των φορεσιών τους, ονομασία η οποία χαρακτήριζε γενικότερα τα χωριά των Μάρηδων (Ζιώγας, 2024).

Εικόνα 1. Η κοινότητα των Ασβεστάδων στον χάρτη του νομού Έβρου (Πηγή: «Ψες ειδιά στ' όνειρό μου. Ελληνικό Κέντρο Λαογραφικών Μελετών ΕΛ.ΚΕ.ΛΑ.Μ.»).

Τόσο στους Μάρηδες όσο και γενικότερα στον Έβρο, το τραγούδι και ο χορός είναι συνδεδεμένα μεταξύ τους. Πολλές είναι οι περιπτώσεις μάλιστα που δεν υπάρχουν όργανα και τον κύριο ρόλο στη συνοδεία του χορού τον έχει το τραγούδι που τραγουδιέται από τα ίδια τα άτομα που συμμετέχουν στον χορό. Τον μεγαλύτερο ρόλο στο τραγούδι και τον χορό τον έχουν οι γυναίκες. Τα θέματα των τραγουδιών είναι σχετικά με τις διαφορετικές φάσεις του κύκλου της ζωής του ανθρώπου όπως τη γέννηση, του έρωτα, του γάμου και της εργασίας. Επίσης κάθε γιορτή έχει τα δικά της τραγούδια όπως Χριστούγεννα, Πρωτοχρονιά, Απόκριες, Πάσχα (Ρόμπου-Λεβίδη, 1999).

Πιο αναλυτικά, οι άνθρωποι κατανοούν τον χορό ως κάτι άμεσα συνδεδεμένο με το τραγούδι και δεν διαχωρίζουν τον χορό ως ξεχωριστή μορφή κίνησης, η οποία είναι ανεξάρτητη από το περιεχόμενό του. Για τους ίδιους κάθε τραγούδι είναι ένας διαφορετικός χορός, παρόλο που μπορεί να επαναλαμβάνεται το ίδιο κινητικό μοτίβο και σε άλλα διαφορετικά τραγούδια (Ρόμπου-Λεβίδη, 1999).

Από όλα τα χωριά του Έβρου, οι Ασβεστάδες ανήκουν στα πιο ενεργά χορευτικά χωριά. Μέσα από μαρτυρίες και συνεντεύξεις, μαθαίνουμε ότι οι κάτοικοι παρά το μεγάλο φόρτο εργασίας που είχαν στην καθημερινότητά τους, η οποία ήταν κατά βάση γεωργική και κτηνοτροφική, κάθε Σάββατο βράδυ συνήθιζαν να μαζεύονται και να χορεύουν, όπως και τις Κυριακές μετά την εκκλησία (Λογαρούδης, 2013).

Επίσης, το χωριό ήταν σχετικά απομονωμένο, χωρίς να είναι πάνω σε κάποιον κεντρικό οδικό άξονα. Έτσι, λόγω του κακού οδικού δικτύου που υπήρχε, την απουσία μέσων μεταφοράς και τη γενικότερη δυσκολία στη μετακίνηση, το χωριό κράτησε την παράδοσή του για πολλά χρόνια αναλλοίωτη (Ουλιανούδη, 2020).

Ο χορός «Ζωναράδικος»

Ο «Ζωναράδικος» είναι ο χαρακτηριστικός χορός της Θράκης. Η ονομασία του χορού προέρχεται από τη λαβή των χορευτών από τα «ζ'νάρια» (ζωνάρια) της παραδοσιακής φορεσιάς, παρόλο που πολλές μορφές του χορού δεν έχουν αυτή τη λαβή. Στη Θράκη, μέχρι και τα μισά του προηγούμενου αιώνα, δεν είχαμε τις ονομασίες των χορών που ξέρουμε σήμερα. Κυρίως οι ονομασίες τους προέρχονταν από τον τρόπο λαβής ή τον

τρόπο που χόρευαν, όπως για παράδειγμα «Από τους ώμους», «Απ' τα ζ'νάρια», κ.λ.π. (Καρφής & Ζιάκα, 2009; Ρόμπου-Λεβίδη, 1999).

Τον χορό τον συναντάμε με ποικιλομορφία ως προς τη χορευτική απόδοση και ως προς την κατηγορία φόρμας. Κοινό χαρακτηριστικό όλων των περιπτώσεων είναι το εξάσημο ρυθμικό σχήμα των 6/8 (3+3) και η κατηγορία του τύπου «στα τρία» χορού, που εμπεριέχεται με διαφορετικούς τρόπους κάθε φορά στη χορευτική φράση του χορού. Στα χωριά των Μάρηδων, ο όρος «Ζωναράδικος» συναντάται και με την ονομασία Κ'λουριαστός (Καρφής & Ζιάκα, 2009).

Παλαιότερα, στα περισσότερα χωριά της κοιλάδας του Ερυθροποτάμου, όπου εκεί σώζεται και η ονομασία «Ζωναράδικος», εννοούσαν ότι χόρευαν «Ζωναράδικο» μόνο με το στόμα. Σε τραγούδια που τραγουδούσαν και χορεύανε, πιάνονταν από τα ζωνάρια, τότε λεγόταν «Ζωναράδικος» και είναι συνήθως πιο αργά τα τραγούδια. Όταν έμπαινε η γκάιντα ή κάποιο άλλο μουσικό όργανο, τότε πιάνονταν από τους ώμους και ξεκινούσε πλέον ο «Κουλουριαστός» (Ζιώγας, 2024).

Πιο αναλυτικά στους Ασβεστάδες, όπως και στο Ασπρονέρι και στην Κυανή, αποκαλούν το «Ζωναράδικο» «Κουλουριαστό», επειδή ο σκοπός είναι πιο γρήγορος και οι χορευτές φαίνεται ότι κατά την διάρκεια του χορού είναι σαν να «κουλουριάζονται», όπως φαίνεται και από την παρακάτω φωτογραφία (Εικόνα 2). Θα πρέπει να επισημάνουμε πως οι όροι «Κουλουριαστός», «Κλωστρός» και «Ζωναράδικος» δεν προσδιορίζουν ένα σκοπό αλλά γίνεται χρήση από τους ντόπιους όταν θέλουν να δηλώσουν τον τρόπο εκτέλεσης και εκκίνησης του χορού (Ρόμπου-Λεβίδη, 1999).

Η χρήση του όρου «Ζωναράδικος» ανάγεται στις τελευταίες μόνο δεκαετίες και συμπίπτει με την περίοδο που τόσο η μουσική παράδοση, όσο και η χορευτική, άρχισε να βγαίνει προς τα έξω, να διαμεσολαβείται από τις παραστάσεις που ξεκίνησαν να δημιουργούνται στα αστικά κέντρα (σε μεγάλες πόλεις). Ο όρος, κατά τους ντόπιους, διευκρινίζει απλώς το κράτημα «από τα ζωνάρια», γι' αυτό και δεν θεωρούνταν ονομασία συγκεκριμένου χορού, αλλά σηματοδοτούσε έναν τρόπο εκτέλεσης χορών. Η σύνδεση από τα ζωνάρια ήταν ομολογουμένως πολύ αγαπητή στην περιοχή όσο το ζωνάρι αποτελούσε μέρος της καθημερινής ενδυμασίας και παρουσιάζει έντονη ιδιομορφία, χωρίς βέβαια να αποτελεί αποκλειστικότητα, καθώς συναντάται και σε άλλες περιοχές στον Ελλαδικό χώρο, αλλά και εκτός αυτού (Ρόμπου-Λεβίδη, 1999).

Εικόνα 2. «Ζωναράδικος-Κουλουριαστός στην κοινότητα των Ασβεστάδων», 27/10/2002 (Πηγή: Προσωπικό αρχείο Δημήτρη Βραχιόλογλου).

Η ιστορική εξέλιξη του χορού «Ζωναράδικος» στους Ασβεστάδες

Στην κοινότητα των Ασβεστάδων ειθισται στον χορό «Ζωναράδικο» και συγκεκριμένα είτε στο μουσικό «σολάρισμα», είτε στο τέλος του λεκτικού μέρους του τραγουδιού, ο χορός να αλλάζει μορφή και να εξελίσσεται

σε «Κουλουριαστό». Ο «Κουλουριαστός» θεωρείται μετεξέλιξη του «Κλωστρού» και είναι ο χορός που χαρακτηρίζει τη συγκεκριμένη κοινότητα (Ρόμπου-Λεβίδη, 1999). Η ταχύτητα με την οποία χορεύεται, όπως και ο μεγάλος βαθμός δυσκολίας του κινητικού μοτίβου, καταδεικνύουν τη χορευτική δεινότητα των κατοίκων. Οι χορευτές, μέσα από καταγραφές και βίντεο όπου διασώζονται, φαίνεται να εκμεταλλεύονταν όλο το χώρο της πλατείας όπου γίνονται τα γλέντια των γάμων και τα πανηγύρια και να κινούνται ακούγοντας απλά τη μουσική, χωρίς να υπάρχει κάποιο σταθερό κινητικό μοτίβο όπου ακολουθούν (Ζιώγας, 2024).

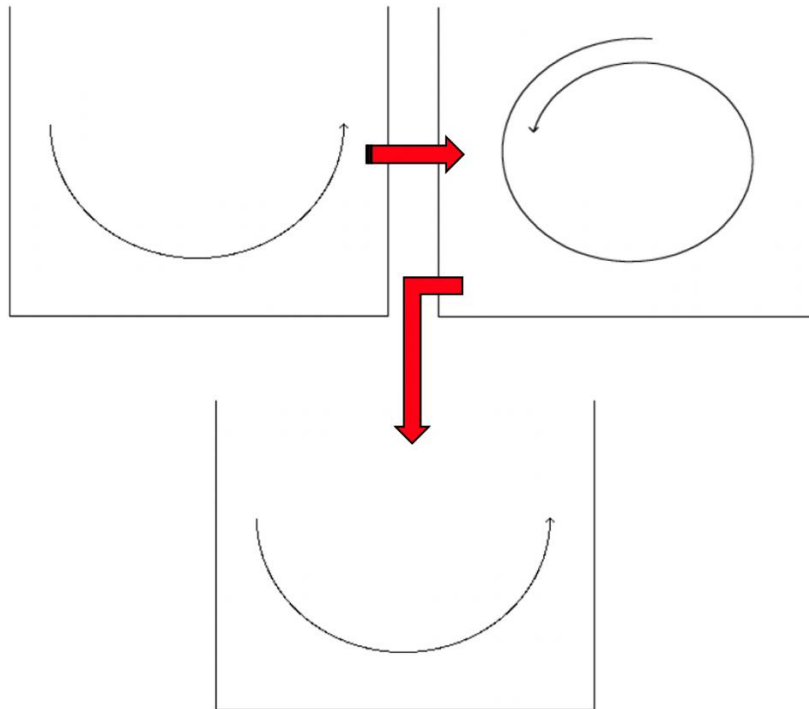
Αφού αντλήθηκαν κάποιες βασικές πληροφορίες για τον χορό «Ζωναράδικος» και την κοινότητα των Ασβεστάδων, θα μελετηθεί ο μετασχηματισμός του χορού αυτού από τα παλαιότερα χρόνια μέχρι και σήμερα στο συγκεκριμένο χωριό. Μέσα από μαρτυρίες ντόπων, αλλά και από την ύπαρξη βιντεοληπτικού υλικού, θα εστιάσουμε χρονολογικά σε τέσσερις φάσεις:

- 1) Η πρώτη αφορά την περίοδο πριν το 1980,
- 2) Η δεύτερη το διάστημα μεταξύ 1981 έως 1995,
- 3) Η τρίτη από το 1996 έως και το 2022 και
- 4) Η τέταρτη από το 2023 έως και σήμερα.

Η πρώτη περίοδος (...-1980)

Ξεκινώντας λοιπόν και μέχρι το 1980 (πρώτη φάση), παρατηρούμε τους κατοίκους των Ασβεστάδων κατά πλειοψηφία, να συμμετέχουν σε όλα τα χορευτικά δρώμενα, τα οποία διαδραματίζονται στην κοινότητα. Αντιμετώπιζαν τον χορό ως κομμάτι της καθημερινότητάς τους. Μέσα στο χορευτικό ρεπερτόριο παρουσιάζεται και ο χορός «Ζωναράδικος». Κατά τη διάρκεια αυτού του χορού λοιπόν και πιο συγκεκριμένα, τη στιγμή όπου ξεκινούσε το μουσικό «σολάρισμα», ο χορός άλλαζε μορφή και γυρνούσε σε «Κουλουριαστό». Από μαρτυρίες των κατοίκων, μαθαίνουμε ότι παλαιότερα δεν υπήρχε η έννοια του Κουλουριαστού. Η ονομασία δόθηκε αργότερα από τους δασκάλους και τους λαογράφους. Παλαιότερα λέγανε «βάρτει έναν από τουν ώμου». Ο χορός ξεκινούσε με τα πιο αργά τραγούδια από τα ζωνάρια, μέχρι να γεμίσει ο χορός, μετά πιανόντουσαν από τους ώμους και έβαζαν πιο ζωνάρα τραγούδια (Ουλιανούδη, 2020).

Κατά τη διάρκεια του χορού, οι ντόπιοι χόρευαν αυθόρμητα, ακούγοντας τη μουσική, χωρίς να υπάρχει κάποιος περιορισμός στις κινήσεις, όπως και στην κίνηση στο χώρο. Το κουλουριασμα του χορού γινόταν από την αρχή του κύκλου, όπως το αποδίδουμε και στο παρακάτω σχήμα (Σχήμα 1), η οποία και εναλλάσσονταν τόσο από άντρες, όσο και από γυναίκες του χωριού καθ' όλη τη διάρκεια, με τους χορευτές να εισέρχονται στο εσωτερικό του κύκλου και να δημιουργούν διάφορους σχηματισμούς, ανάλογα με το χώρο και το πλήθος των ατόμων όπου συμμετείχαν και στη συνέχεια επανέφεραν τον χορό στην αρχική του κυκλική μορφή. Στο μπροστά μέρος του κύκλου, αλλά και ενδιάμεσα αυτού, εξελίσσονταν διάφορες εναλλαγές (ο καθένας μπορούσε να αλλάξει τη σειρά του ή ακόμα και να φύγει από τον κύκλο), χωρίς ωστόσο να χαλαίει η ροή του χορού (Ζιώγας, 2024).

Σχήμα 1. Το χορευτικό σχήμα του Κουλουριαστού στην κοινότητα των Ασβεστάδων την πρώτη περίοδο (μέχρι το 1980).

Η δεύτερη περίοδος (1981-1995)

Η δεύτερη φάση αρχίζει κατά προσέγγιση από το 1981 έως και το 1995 περίπου. Τι παρατηρείται σε αυτή τη φάση; Ενώ συνεχίζεται η ίδια νοοτροπία ως προς τον χορό (δεν έχουμε κάποια αλλαγή στο μπροστά και στο ενδιάμεσο μέρος του κύκλου), παρατηρήθηκε μία ιδιομορφία, η οποία αφορούσε τώρα το πίσω μέρος του κύκλου, όπως το προσαρμόσαμε και στο παρακάτω σχήμα (Σχήμα 2). Έτσι ερχόμαστε στο 1989, όπου και έχουμε την καταγραφή σε βίντεο ενός γλέντιού από γάμο στην πλατεία της κοινότητας των Ασβεστάδων. Κατά τη διάρκεια του χορού, όπου συμμετείχαν όλοι οι κάτοικοι του χωριού και συγκεκριμένα τη στιγμή όπου ξεκίνησε η ορχήστρα να παίζει σε ρυθμό Ζωναράδικο, παρατηρήθηκε η παρακάτω ιδιοτυπία. Όταν ο χορός γύρισε σε Κουλουριαστό και αφού ξεκίνησαν να κουλουριάζουν διαδοχικά οι χορευτές στην αρχή του κύκλου, τότε ξαφνικά μία μικρή ομάδα ντόπιων κατοίκων που χόρευε στο τέλος του κύκλου, ξεκίνησε να κουλουριάζει από το πίσω μέρος όπου βρισκόταν, διαδοχικά με τους μπροστά και χωρίς να διασπάται ο χορός, κάτι το οποίο φαίνεται στην φωτογραφία όπου ακολουθεί (Εικόνα 3). Το συγκεκριμένο βίντεο ανήκει στο αρχείο του χοροδιδασκάλου Ζιώγα Γιώργου, ο οποίος ναι μεν δεν έχει καταγωγή από τη συγκεκριμένη κοινότητα, αλλά έχει διασώσει ένα μεγάλο μουσικοχορευτικό κομμάτι από την παράδοσή της. Σε συνέντευξή του δήλωσε τα εξής:

«Η συγκεκριμένη ιδιαιτερότητα στον Κουλουριαστό παρατηρείται και καταγράφεται για πρώτη φορά το 1989 στο χωριό Ασβεστάδες, μέσα από τα βίντεο όπου διασώζονται από γλέντια γάμου, πανηγύρια και γιορτές στην πλατεία του χωριού. Από καταγραφές και συνεντεύξεις με τους ντόπιους κατοίκους, αλλά και με κατοίκους από τα χωριά των Μάρηδων, των Μεταξάδων, του Σουφλίου, των Πετρωτών και της Μακράς Γέφυρας της Θράκης, διαπιστώθηκε ότι η ιδιομορφία αυτή δεν γινόταν σε κανένα άλλο χωριό του νομού παρά μόνο στους Ασβεστάδες. Είναι μία ιδιομορφία του Κουλουριαστού που ξεκίνησαν οι γενιές του 1960-1970 των κατοίκων του συγκεκριμένου χωριού. Δεν υπάρχουν καταγραφές ή και μαρτυρίες ότι γινόταν τα παλαιότερα χρόνια κάτι αντίστοιχο. Μπορεί για παράδειγμα να είχαν ξεκινήσει να επιχειρούν κάτι ανάλογο προγενέστερα, αλλά σταδιακά να το δουλέψανε και να τους βγήκε από το 1980 και έπειτα. Προσωπικά το έζησα από κοντά για πρώτη φορά το καλοκαίρι του 1993 στην πλατεία του χωριού, όπου και παρευρέθηκα σε ένα γλέντι γάμου. Το κουλούριασμα από το πίσω μέρος του κύκλου γινόταν από τα παλικάρια του χωριού, δηλαδή μόνο από άντρες, παρόλο που στην αρχή του κύκλου κουλούριαζαν πολλές φορές και γυναίκες. Στην αρχή ξεκινούσαν δύο τρία άτομα και στη συνέχεια πιάνονταν και άλλοι μαζί. Αυτά που έκαναν οι πρωτοχορευτές στο κουλούριασμα, τα ίδια περίπου κάνανε και οι πίσω. Δεν πιανόταν ανάμεσα τους ξένοι από άλλα χωριά, διότι δεν μπορούσαν να ακολουθήσουν το βηματισμό και έσπαγε ο χορός» (Γιώργος Ζιώγας, 2023).

Η μαρτυρία αναδεικνύει μία ενδιαφέρουσα εθνογραφική λεπτομέρεια στον Κουλουριαστό, ο οποίος αποκτά τη συγκεκριμένη μορφολογική ιδιαιτερότητα εντός της κοινότητας των Ασβεστάδων και τον κάνει να διαφέρει από τις υπόλοιπες κοινότητες. Παρατηρείται μία άμεση σχέση μεταξύ του φυσικού χώρου (πλατεία) και της χορευτικής καινοτομίας. Η ιδιαιτερότητα αυτή ξεκινάει να εμφανίζεται μετά το 1980, όπου και παρατηρείται μία απελευθέρωση από τους χωροταξικούς περιορισμούς των αυλών. Συγκεκριμένα ο κ. Ζιώγας προσθέτει:

«Η ιδιαιτερότητα αυτή εκτιμάται ότι ξεκίνησε εκείνη την περίοδο, διότι τα γλέντια των γάμων μέχρι και το 1980 περίπου, γινόταν στις αυλές των σπιτιών και δεν υπήρχε ο κατάλληλος χώρος για να εμφανιστεί κάτι αντίστοιχο. Τώρα για το πώς ξεκίνησε το κουλούριασμα από το πίσω μέρος του χορού, θα λέγαμε ότι ξεκίνησε πάνω στο κέφι και στο μεράκι των χορευτών. Στην αρχή θα ήταν πιο στατικό και σε μικρή τροχιά, μέχρι που βγήκε αυτό που βλέπουμε στο βίντεο και που έζησα και εγώ από κοντά. Γεννήθηκε αυθόρμητα, μέσα από τους βιωματικούς κατοίκους του χωριού, όπως έχουν προκύψει και οι περισσότερες φιγούρες και κινήσεις στους χορούς που συναντάμε σε όλη την Ελλάδα. Έτσι λοιπόν, με τα γλέντια των γάμων και τα πανηγύρια να γίνονται στην πλατεία του χωριού από το 1980 έως και το 1996 περίπου, ο κόσμος είχε στη διάθεσή του για χορό ένα πολύ μεγάλο κομμάτι και μάλιστα χωρίς να υπάρχουν τραπέζια με καρέκλες. Επίσης, εκείνη την περίοδο το χωριό είχε τετρακόσιους με πεντακόσιους κατοίκους, οι οποίοι και συμμετείχαν σε όλα αυτά τα δρώμενα. Ξέρανε όλοι να χορεύουν και υπήρχε συνοχή. Οι χορευτές εκμεταλλεύονταν όλο το χώρο και άκουγαν απλά τη μουσική. Δεν μετρούσαν βήματα ούτε τους έμαθε κανένας να κουλουριάζουν και από το πίσω μέρος του κύκλου. Αυτοί οι άνθρωποι όλα τους τα χρόνια χόρευαν μαζί, πράγμα που κάνει τον κύκλο να είναι τόσο δεμένος που να γνωρίζουν και να αντιλαμβάνονται όλοι πώς θα κινηθεί ο κάθε χορευτής» (Γιώργος Ζιώγας, 2023).

Η βιωματική γνώση του ρυθμού και η κοινωνική συνοχή της κοινότητας, αποτελούν τις προϋποθέσεις για τη συγκεκριμένη ιδιομορφία. Το γεγονός ότι οι χορευτές λειτουργούσαν χωρίς τυποποιημένη διδασκαλία, αλλά μέσω της αλληλεπίδρασης και της βαθιάς γνώσης του διπλανού τους, καταδεικνύει τον υψηλό βαθμό κοινωνικής και κινητικής ενσυναίσθησης που διέπει τα παραδοσιακά γλέντια. Ωστόσο, στις μέρες μας το κουλούριασμα που αναφέρθηκε πιο πάνω έχει χαθεί, διότι ο συνδυασμός των δημογραφικών αλλαγών μαζί με τη μεταφορά των γλεντιών σε εμπορικά κέντρα διασκέδασης, εμποδίζουν την επανεμφάνιση αυτού του φαινομένου. Κλείνοντας, ο κ. Ζιώγας αναφέρει:

«Το συγκεκριμένο κουλούριασμα σταδιακά φθίνει, διότι οι περισσότεροι ντόπιοι από εκείνες τις γενιές που πρωτοξεκίνησε το φαινόμενο αυτό, έφυγαν από το χωριό για να ζήσουν είτε στο εξωτερικό είτε στην Αλεξανδρούπολη, με τους Ασβεστάδες να στεγάζουν περίπου εκατό κατοίκους σήμερα. Επιπλέον, από το 2000 περίπου και έπειτα, τα γλέντια των γάμων γίνονται στα κέντρα και όχι στις πλατείες των χωριών. Ωστόσο, και να γίνει σήμερα κάποιο γλέντι στην πλατεία, ο χώρος που υπάρχει για τους χορευτές είναι πολύ περιορισμένος. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, είναι και το φεστιβάλ όπου είχε γίνει στη Δράμα το 1995 και χόρεψα με το σύλλογο των Ασβεστάδων. Υπάρχει και καταγραφή σε βίντεο από εκείνη τη συμμετοχή μας, όπου κουλουριάζουμε ως ένα βαθμό από το πίσω μέρος του κύκλου, χωρίς ωστόσο να έχει καμία σχέση με αυτό που γινόταν στην πλατεία του χωριού. Η σκηνή όπου χορεύαμε ήταν περιορισμένη και δεν μπορούσε να γίνει κάτι αντίστοιχο με αυτό που συνέβαινε στο χωριό. Οι χοροί της Θράκης είναι για αλάνες. Εγώ προσωπικά αυτό το κουλούριασμα από το πίσω μέρος του κύκλου, εκτός από εκείνο το διάστημα που το έζησα στους Ασβεστάδες, δεν το έχω ξαναδεί. Μπορούμε να πούμε ότι φάνταζε με μία συγκροτημένη αναρχία» (Γιώργος Ζιώγας, 2023).

Επίσης, ο Δημήτρης Βραχιόλογλου (2024) εκπαιδευτικός και χοροδιδάσκαλος, ο οποίος δεν κατάγεται από την συγκεκριμένη κοινότητα, αλλά έχει ασχοληθεί με το μουσικοχορευτικό φαινόμενο των Ασβεστάδων, στην ερώτηση για το αν είχε παρατηρήσει να κουλουριάζουν από το τέλος του κύκλου, απαντάει: «Ναι μόνο στους Ασβεστάδες, σε κανένα άλλο χωριό...».

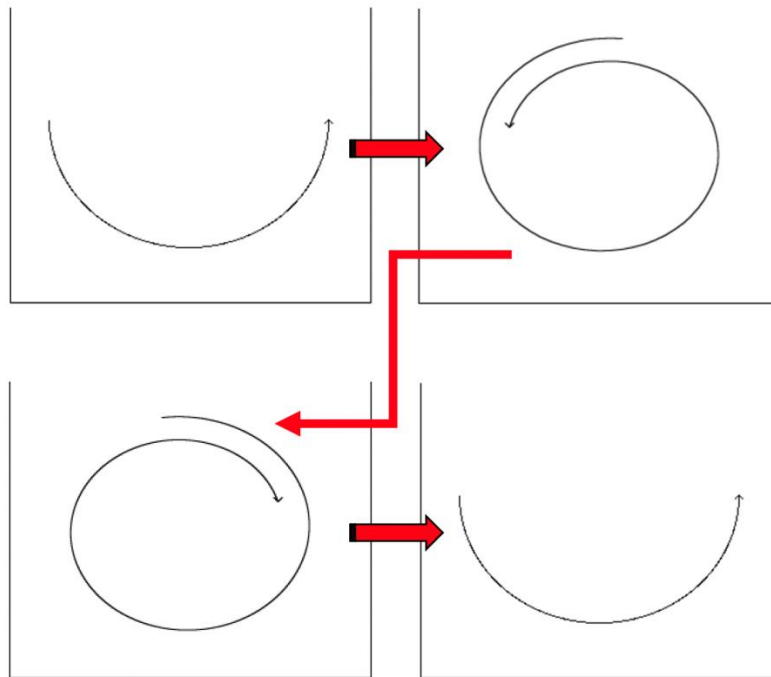
Με αφορμή τις μαρτυρίες όπου συλλέξαμε, ήρθαμε σε επαφή με διάφορες ηλικιακές ομάδες της συγκεκριμένης κοινότητας, άτομα τα οποία πρόλαβαν και έζησαν αυτό που περιγράφουμε, ώστε να διατυπωθεί στο έπακρο η παραπάνω ιδιομορφία. Έτσι λοιπόν, οι Χρήστος Καϊμακαμούδης, Θεοφάνης Δεδελουδής και Μαρία Αγγελίδου σε προσωπική τους συνέντευξη μας αναφέρουν τα παρακάτω:

«Το κουλούριασμα από το πίσω μέρος του χορού το ξεκινήσαμε εμείς οι νεότεροι του χωριού το διάστημα περίπου 1981 έως 1995. Δεν ήταν παλαιότερο γεγονός και ούτε συνεχίστηκε μετά. Εμείς επειδή ξέραμε να κουλουριάζουμε όλοι, μπορούσαμε και βρήκαμε τα πατήματα για να κουλουριάσουμε και από πίσω. Εκείνη την περίοδο έγινε ολίγον τι θεομός, δηλαδή κουλούριαζε ο μπροστινός, αλλά έπρεπε να βρούμε τα χρονοδιαγράμματα για να μην χτυπάει ο ένας με τον άλλο. Πάντα άφηνες την μπροστινή πλευρά να κουλουριάσει και μόλις τελείωνε η μπροστινή πλευρά έμπαινες εσύ. Με την οπτική γωνία του ματιού σου έλεγες τότε θα μπει ο μπροστινός για να μην τον ενοχλήσεις, γιατί ο Κουλουριαστός ήταν από τους μπροστινούς. Το κουλούριασμα από πίσω γινόταν σε μεγάλη τροχιά. Όπως κουλούριαζαν από μπροστά με τον ίδιο ρυθμό κουλουριάζαμε και από πίσω. Εμάς μας βγήκε εκείνη την περίοδο σαν

νεολαία, μπορούσαμε να το κάνουμε και να το δημιουργήσουμε, προσέχοντας πάντα να μην ενοχλούμε τους μπροστινούς. Το συγκεκριμένο κουλούριασμα δεν το έχουμε δει ποτέ σε άλλο χωριό. Μετά το διάστημα αυτό, το κουλούριασμα από πίσω δεν το καλλιεργήσαμε και δεν το συνεχίσαμε, επειδή δεν το κάνανε οι παλιοί, το απορρίψαμε κιόλας» (Χρήστος Καϊμακαμούδης, 2025).

«Το έζησα και συμμετείχα και εγώ σε αυτό το κουλούριασμα από το πίσω μέρος. Το βίντεο που βρήκες και είδες είναι ο γάμος ενός ξαδέρφου μου. Το κουλούριασμα από το πίσω μέρος το κάναμε μαζί με κάποια άλλα παιδιά του χωριού, με τα οποία είμαστε συνομήλικοι, ένα χρόνο διαφορά ο καθένας και είναι αυτοδίδακτο. Οι παλιοί δεν το συνηθίζανε. Εμείς τα παλικάρια του χωριού το κάναμε. Ξέρεις όταν είσαι νέος θέλεις να τρέξεις και να κάνεις. Το κάναμε σαν συνέχεια όταν άνοιγε ο μπροστά το χορό. Όταν χορεύανε μπροστά οι μεγάλοι του χωριού, εμείς για να μην τους κόψουμε, επειδή υπήρχε και ένας σεβασμός τότε, πιανόμασταν τελευταίοι και την ώρα που άνοιγαν οι μπροστά μπαίναμε εμείς. Τότε μας έπαιρνε να το κάνουμε αυτό, γιατί χορεύαμε στην πλατεία και ήταν όλοι από το χωριό, οπότε μικροί, μεγάλοι τον ξέραν τον χορό και αυτοί που ήταν πίσω ακολουθούσαν» (Θεοφάνης Δεδελούδης, 2025).

«Το βίντεο γάμου όπου σου ανέφερε ο κ. Ζιώγας το θυμάμαι και κατάλαβα σε ποιο γάμο αναφέρεται. Εγώ ήμουν τότε έξι, επτά χρονών και βρισκόμουν και εγώ στο γλέντι. Για εκείνη την εποχή ήταν κάτι φυσιολογικό και σύνηθες, μέχρι περίπου το 1995 όπου και ξεκίνησε να χάνεται. Γενικά, το κουλούριασμα από πίσω το θυμάμαι, επειδή σαν παιδιά μας έλεγαν να πιανόμαστε πίσω, ωστόσο δεν μπορούσαμε γιατί και από πίσω τρέχανε και δεν βόλευε να μας τραβολογάνε. Επίσης, θυμάμαι και τύπου κουλούριασμα και σε συρτό, υπάρχει και αυτό σε βίντεο. Πλέον έχει εξαλειφθεί. Όλα αυτά τα θυμάμαι αμυδρά. Τα επόμενα χρόνια ως έφηβη και έως τώρα δεν θυμάμαι να συμβαίνει αυτή η ιδιομορφία. Ωστόσο, τα τελευταία δύο, τρία χρόνια φαίνεται να εμφανίζεται πάλι μία μικρή προσέγγιση αυτού του κουλουριασματος από ένα, δύο άτομα του χωριού, αλλά και από άτομα που ασχολούνται με συλλόγους εκτός χωριού» (Μαρία Αγγελίδου, 2025).

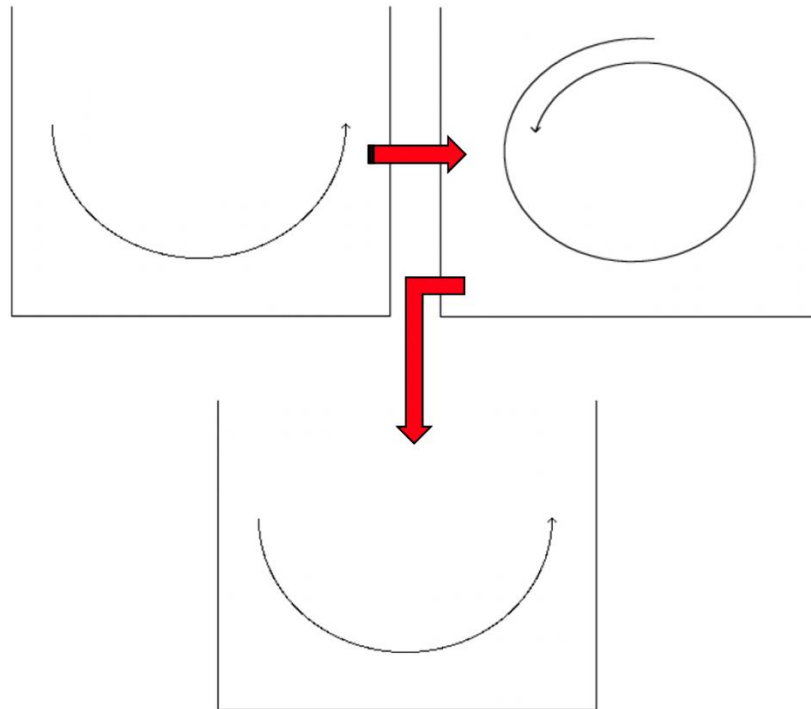
Σχήμα 2. Το χορευτικό σχήμα του Κουλουριαστού στην κοινότητα των Ασβεστάδων τη δεύτερη περίοδο (1981-1995).

Εικόνα 3. «Κουλούριασμα από το πίσω μέρος του κόκλου στην πλατεία των Ασβεστάδων το 1989» (Πηγή: Προσωπικό αρχείο Ζιώγα Γιώργου).

Η τρίτη περίοδος (1996-2022)

Με τη δεύτερη φάση λουσόν, να κρατάει περίπου μέχρι το 1995 όπου και παρατηρείται για τελευταία φορά μία προσέγγιση αυτής της ιδιομορφίας, όπως ειπώθηκε και παραπάνω, περνάμε στην τρίτη φάση, της οποίας η νοοτροπία πλησιάζει την πρώτη, όπως φαίνεται και στο σχήμα όπου ακολουθεί (Σχήμα 3). Η διαφορά πλέον έγκειται στον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζουν οι χορευτές τον χορό, ο οποίος είναι πιο τυποποιημένος και δεν διακρίνεται ο αυθορμητισμός και η ελευθερία σε αυτόν. Στην εξέλιξη αυτή καθοριστικό ρόλο διαδραμάτισε η ένταξη της διδασκαλίας του κουλουριαστού στα οργανωμένα χορευτικά σύνολα. Η διαδικασία αυτή επέβαλε στους χορευτές την αυστηρή τήρηση συγκεκριμένων κανόνων και προκαθορισμένων κινητικών μοτίβων, αλλοιώνοντας τον βιωματικό χαρακτήρα της επιτέλεσης (Ρόμπου-Λεβίδη, 1999). Επιπλέον, όπου υπάρχουν γλέντια μέχρι και σήμερα ο χώρος είναι περιορισμένος, όπως και ο αριθμός των ντόπιων κατοίκων που έχουν παραμείνει και συμμετέχουν σε αυτά. Ως εκ τούτου, κατά την τρίτη περίοδο παρατηρείται μια επιστροφή στον τρόπο εκτέλεσης του χορού της πρώτης περιόδου, με περιορισμένο τον αυθορμητισμό, την ελευθερία και τον αυτοσχεδιασμό.

Σχήμα 3. Το χορευτικό σχήμα του Κουλουριαστού στην κοινότητα των Ασβεστάδων την τρίτη περίοδο (1996-2022).

Η τέταρτη περίοδος (2023-σήμερα)

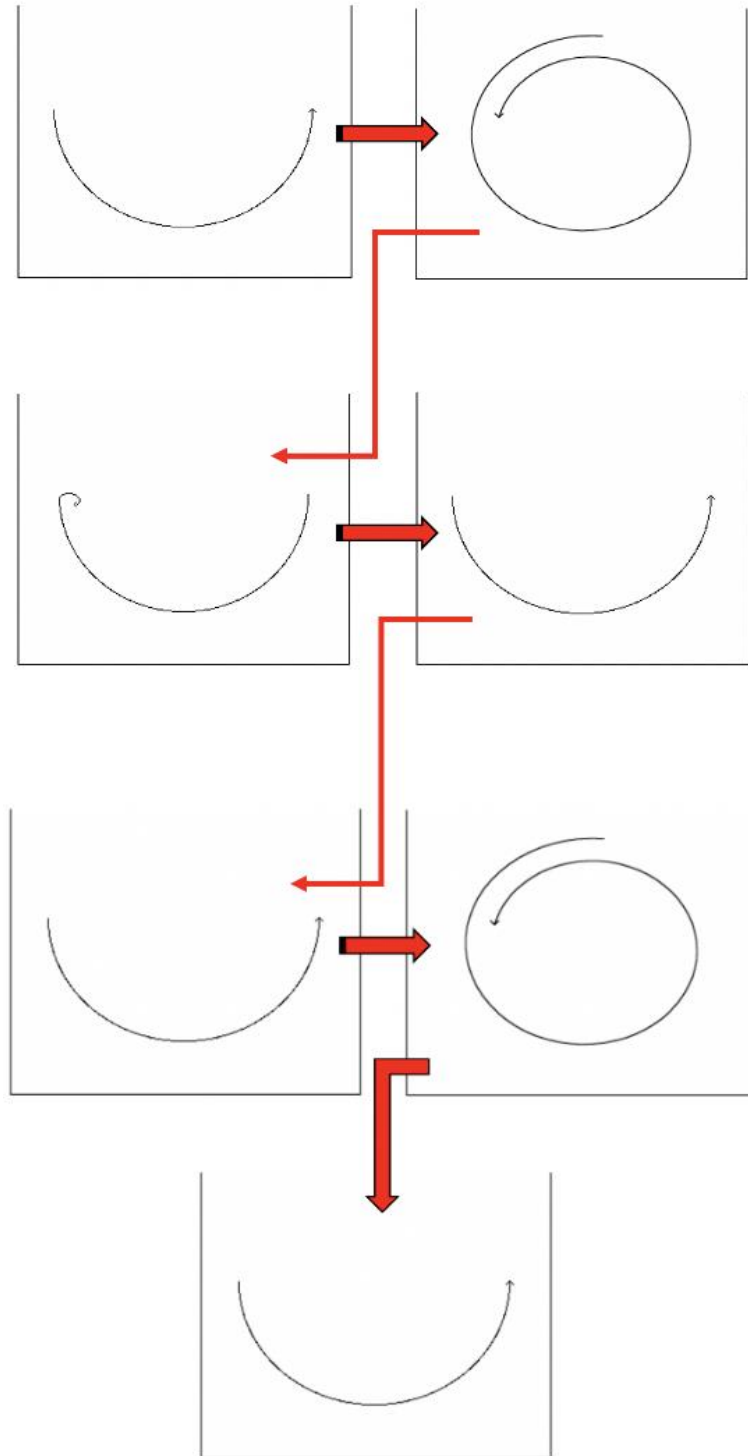
Κρατώντας τις μαρτυρίες όπου συλλέξαμε και έχοντας προσωπικά δει αυτή την ιδιομορφία του χορού μόνο στο συγκεκριμένο βίντεο όπου αναφέραμε, φτάνουμε στο καλοκαίρι του 2023. Ειδικότερα, στις 13 Αυγούστου του 2023, στα πλαίσια διοργάνωσης γλεντιού στην κοινότητα των Ασβεστάδων, όπως συνηθίζεται σε όλα τα πανηγύρια του Έβρου, ο κόσμος συγκεντρώθηκε για να χορέψει και να διασκεδάσει. Χαρακτηριστικό της κοινότητας είναι ότι διασώζει πολλά παραδοσιακά χαρακτηριστικά και οι ντόπιοι διατηρούν την παράδοσή τους. Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως καθ' όλη τη διάρκεια του γλεντιού συμμετείχαν αρκετοί ντόπιοι κάτοικοι, άλλοι μεγαλύτερης και άλλοι μικρότερης ηλικίας, αποδεχόμενοι το σεβασμό από όλους τους παρευρισκόμενους. Σε κάποιο σημείο του γλεντιού η ορχήστρα ξεκίνησε να παίζει σε ρυθμό «Ζωναράδικο». Τη στιγμή εκείνη, όπως και στους προηγούμενους χορούς, πλήθος κόσμου σχημάτισε ένα κύκλο και ξεκίνησε να χορεύει, με τη χαρακτηριστική λαβή των χεριών για τους άντρες από τα ζωνάρια και για τις γυναίκες από τα χέρια σταυρωτά. Στη συνέχεια, αφού τελείωσε το λεκτικό μέρος των τραγουδιών και ξεκίνησε το μουσικό «σολάρισμα», ο χορός έγινε πιο γρήγορος και αμέσως άλλαξε η λαβή των χεριών των χορευτών, οι οποίοι πιάστηκαν από τους ώμους. Κατά τη διάρκεια του «Κουλουριαστού» βρέθηκαν στην αρχή του κύκλου, αλλά και στο πίσω μέρος του χορού κυρίως ντόπιοι.

Ενώ, λοιπόν πετάγονταν διαδοχικά διαφορετικοί χορευτές στην αρχή του κύκλου για να κουλουριάσουν, είτε άντρες είτε γυναίκες, ξαφνικά δύο ντόπιοι κάτοικοι μεγαλύτερης ηλικίας, όπου ήταν πιασμένοι στο τέλος του κύκλου, αυθόρμητα και με πολύ μεγάλη άνεση επιχειρήσαν να κουλουριάσουν τη στιγμή όπου ο πρωτοχορευτής έστρωνε τον χορό. Έτσι, ενώ η αρχή του κύκλου ξετόλιγε το χορό, από το πίσω μέρος ξεκινούσε να τυλίγεται ο χορός ξανά σε μικρή τροχιά, σύμφωνα με το παρακάτω σχήμα (Σχήμα 4). Η εναλλαγή αυτή έγινε μερικές φορές, με το χορό να εκτυλίσσεται κανονικά και χωρίς να διασπάται. Όση ώρα γινόταν αυτό και ενώ στην αρχή του κύκλου συνέχιζαν να εναλλάσσονται οι χορευτές, στο τελειώμά του παρέμεναν οι δύο ίδιοι χορευτές. Τη στιγμή όπου κουράστηκαν και βγήκαν από τον κύκλο τα δύο αυτά άτομα, τότε σταμάτησε εντελώς η προσπάθεια αυτή. Μέχρι και να τελειώσει ο χορός, κανένας δεν τόλμησε να επιχειρήσει κάτι αντίστοιχο. Σε προσωπική μου ομιλία με την κυρία Λίτσα Ουλιανούδη, μου ανέφερε τα παρακάτω:

«Το Κλώσιμο από τον τελευταίο του χορού δεν υπήρχε τα πολύ παλιά χρόνια. Πλέον δύο άτομα είναι μόνο στο χωριό και μόνο δύο, οι οποίοι αρέσκονται σε αυτό. Το κάνουν ίσως και για να εντυπωσιάσουν και να το χαρούν μόνοι τους. Οι παππούδες ουδέποτε θα επιχειρήσουν κάτι αντίστοιχο. Πολλά θα δεις που γίνονται στα μεσοχώρια και πολλά από αυτά είναι φιγούρες που αρέσουν στον οποιονδήποτε» (Ουλιανούδη Λ., 2024).

Επίσης, ο Πασχάλης Λιγούδης (2025) μας αναφέρει ότι: «Το κουλούριασμα από πίσω, από την «ουρά» του χορού, τα παλαιότερα χρόνια δεν συνηθίζονταν με τίποτα. Μπορεί να έγινε τα επόμενα χρόνια, αλλά θεωρώ ότι ήταν μια αυθόρμητη κίνηση».

Κατά τη διάρκεια όπου πραγματοποιούνταν η συγκεκριμένη ιδιομορφία, οι περισσότεροι χορευτές είχαν στραμμένα τα βλέμματά τους πάνω στους δύο κυρίους, δείχνοντας ότι έβλεπαν κάτι καινούριο και προσπαθώντας ταυτόχρονα να τους ακολουθήσουν στον χορό.

Σχήμα 4. Το χορευτικό σχήμα του Κουλουριασμού στην κοινότητα των Ασβεσιάδων την τέταρτη περίοδο (2022-σήμερα)

Συμπεράσματα

Παρατηρώντας λοιπόν την εξέλιξη του χορού «Ζωναράδικος-Κουλουριαστός», από τα παλαιότερα χρόνια μέχρι και σήμερα στην κοινότητα Ασβεστάδες, διαπιστώνουμε ότι η αντιμετώπιση του σε κάθε χρονική περίοδο εμφανίζεται διαφορετική.

Ξεκινώντας λοιπόν και μέχρι το 1980 συμπεραίνεται πως το χορευτικό σχήμα του «Κουλουριαστού» μοιάζει να είναι πιο σταθερό, με μόνο τους πρώτους ή με τους χορευτές που πηγαίνουν στην αρχή του χορού να «κουλουριάζουν», να κλείνουν δηλαδή προς το εσωτερικό μέρος του κύκλου. Αυτό το σχήμα στην πορεία του χρόνου, μέσα από τα δεδομένα που προέκυψαν διαφοροποιείται περίπου το 1981 και διατηρείται μέχρι το 1995.

Σε αυτή τη φάση παρατηρείται το φαινόμενο να «κουλουριάζουν» όχι μόνο οι πρώτοι χορευτές, αλλά και οι τελευταίοι ως συνέχεια του «κουλουριάσματος» των πρώτων. Άρα παρατηρούνται δύο «κουλουριάσματα», ένα από την αρχή του κύκλου και ένα αμέσως μετά, από το τέλος του κύκλου.

Αυτό το χορευτικό σχήμα «περνάει» σε μια τρίτη φάση, η οποία αρχίζει περίπου το 1996 και διατηρείται μέχρι το 2022. Σε αυτή τη φάση οι τελευταίοι χορευτές παύουν να κλείνουν προς το εσωτερικό του κύκλου και αυτό το φαινόμενο εμφανίζεται μόνο από τους πρώτους, επιστρέφοντας το χορευτικό σχήμα πάλι στην πρώτη του μορφή (πρώτη περίοδος).

Τέλος, το 2023 αρχίζει η τέταρτη φάση. Σε αυτή την περίοδο εμφανίζεται να εναλλάσσονται τα «κουλουριάσματα» των πρώτων με τους τελευταίους, πράγμα που πλησιάζει ξανά την δεύτερη φάση. Παρ' όλα αυτά παρουσιάζονται δύο σημαντικές διαφοροποιήσεις. Η πρώτη διαφοροποίηση έγκειται στο γεγονός ότι πλέον από το τέλος του κύκλου δεν «κουλουριάζουν» πολλοί χορευτές, αλλά μόνο λίγοι (συγκεκριμένα ο τελευταίος παρασύροντας και τον διπλανό του, όπως προέκυψε από την έρευνα). Η δεύτερη διαφοροποίηση έγκειται στο γεγονός πως όταν έφυγαν οι συγκεκριμένοι χορευτές που «κουλούριαζαν» στο τέλος, έπαψε να γίνεται και το «κουλούριασμα» από το πίσω μέρος του χορού και διατηρήθηκε μόνο αυτό των πρώτων.

Συνοπτικά και στον παρακάτω πίνακα και σχήμα που ακολουθούν, παρατίθενται οι μετασχηματισμοί και η ιστορική πορεία του χορευτικού σχήματος του «Ζωναράδικου-Κουλουριαστού» στον χρόνο:

Μέσα από τα παραπάνω εθνογραφικά δεδομένα συμπεραίνεται πως η χορευτική διάταξη του χορού «Ζωναράδικος-Κουλουριαστός» δεν εμφανίζει μια σταθερότητα, αλλά μετασχηματίζεται στον χρόνο. Αυτοί οι μετασχηματισμοί προκύπτουν είτε από την ανάγκη μιας νέας δημιουργίας στον συγκεκριμένο χορό («κουλούριασμα» στο πίσω μέρος του κύκλου), είτε από την αλλαγή του χώρου όπου διαδραματιζόνταν τα γλέντια του χωριού σε μια συγκεκριμένη περίοδο, ο οποίος εξυπηρετεί τον αυτοσχεδιασμό και την ελευθερία στον χορό («κουλούριασμα» στο πίσω μέρος του κύκλου), είτε για οικονομικούς λόγους και μετακίνησης πληθυσμού στο εξωτερικό ή σε μεγάλα αστικά κέντρα της Ελλάδας (παύση «κουλουριάσματος» από το πίσω μέρος του κύκλου), είτε για λόγους πρακτικούς, αφού δεν υπάρχει πια ο χώρος για να «κουλουριάσουν» άνετα (παύση «κουλουριάσματος» από το πίσω μέρος του κύκλου).

Πίνακας 1. Οι μετασχηματισμοί και η ιστορική εξέλιξη του χορού «Ζωναράδικου-Κουλουριαστού» ως προς το χορευτικό σχήμα στην κοινότητα των Ασβεστάδων.

Οι μετασχηματισμοί και η ιστορική εξέλιξη του χορού «Ζωναράδικου-Κουλουριαστού» ως προς χορευτικό σχήμα στην κοινότητα των Ασβεστάδων	
1^η περίοδος (...-1980)	
2^η περίοδος (1981-1995)	
3^η περίοδος (1996-2022)	
4^η περίοδος (2023-σήμερα)	

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Adshead, J. & Layson, J. (1994). *Dance History. A methodology for study*. London: Routledge.
- Buckland, T. (1983). Definitions of folk dance: some explorations. *Folk Music Journal*, 4, 315-332.
- Buckland, T. (1999). Introduction: reflecting on dance ethnography. In T. J. Buckland (Ed.), *Dance in the Field: Theory, Methods and Issues in Dance Ethnography* (pp. 1-10). MacMillan Press.
- Buckland, T. (2006). Dance, history, and ethnography: frameworks, sources, and identities of past and present. In T. Buckland (Ed.), *Dancing from Past to Present: Nation, Culture, Identities* (pp. 3-24). University of Wisconsin Press.
- Felföldi, L. (1999). Folk dance research in Hungary: relations among theory, fieldwork and the archive. In T. Buckland (Ed.), *Dance in the Field, Theory, methods and Issues in Dance Ethnography* (pp. 55-70). Macmillan Press.
- Giurchescu, A. (1999). Past and present in field research: a critical history of personal experience. In T. Buckland (Ed.), *Dance in the Field. Theory, Methods and Issues in Dance Ethnography* (pp. 41-54). Macmillan Press.
- Giurchescu, A. & Torp, L. (1991). Theory and methods in dance research: A European approach to the holistic Study of Dance. *Yearbook for Traditional Music*, 23, 1-10.
- Grau, A. (1988). Development in ethnochoreology. *The Choreologist*, 36, 9-10.
- Kaeppler, A. (1999). The mystique of fieldwork. In T. Buckland (Ed.), *Dance in the Field. Theory, Methods and Issues in Dance Ethnography* (pp. 13-25). Macmillan Press.
- Koutsouba, M. (1991). *Greek dance groups of Plaka: A case of "Airport Art"* (Unpublished master's thesis). Department of Dance Studies, University of Surrey, London, UK.
- Koutsouba, M. (1997). *Plurality in motion: Dance and cultural identity on the Greek island of Lefkada* (Doctoral dissertation). http://research.gold.ac.uk/id/eprint/28536/1/LAB_thesis_KoutsoubaM_1997.pdf
- Koutsouba, M. (1999). 'Outsider' in an 'Inside' world, or dance ethnography at home. In T. Buckland (Ed.), *Dance in the Field, Theory, methods and Issues in Dance Ethnography* (pp. 186-195). Macmillan Press.
- Sklar, D. (1991). On dance ethnography. *Dance Research Journal*, 23(1), 6-10.
- Αγγελίδου, Μαρία. (2025, Σεπτέμβριος 06). *Συνέντευξη από Ζιώγα Δήμο στην Αλεξανδρούπολη Έβρου* (ψηφιακή καταγραφή). Προσωπική καταγραφή Δήμου Ζιώγα.
- Βραχιόλογλου, Δημήτρης (2024, Οκτώβριος 17). *Συνέντευξη από Ζιώγα Δήμο στην Αλεξανδρούπολη Έβρου* (ψηφιακή καταγραφή). Προσωπική καταγραφή Δήμου Ζιώγα.
- Γκέφου-Μαδιανού, Δ. (1999). *Πολιτισμός και εθνογραφία. Από τον εθνογραφικό ρεαλισμό στην πολιτισμική κριτική*. Ελληνικά Γράμματα.
- Δεδελούδης, Θεοφάνης. (2025, Σεπτέμβριος 12). *Συνέντευξη από Ζιώγα Δήμο στην Αλεξανδρούπολη Έβρου* (ψηφιακή καταγραφή). Προσωπική καταγραφή Δήμου Ζιώγα.
- Δημόπουλος, Κ. (2011). *Συνιστώσες του χώρου και έμφυλες χορευτικές πρακτικές. Οι πεδινές και ορεινές κοινότητες της Καρδίτσας Θεσσαλίας κατά το χρονικό διάστημα 1920-1980* (Μεταπτυχιακή διατριβή). Αθήνα: ΤΕΦΑΑ, Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/frontend/el/browse/1673784>
- Δημόπουλος, Κ. (2017). *Διαχρονικές και συγχρονικές διαδικασίες στο «παιχνίδι» κατασκευής της έμφυλης ταυτότητας. Χορός και έμφυλος μετασχηματισμός στην κοινότητα Μεγάλων Καλοβίων Τρικάλων Θεσσαλίας* (Διδακτορική διατριβή). Αθήνα: ΤΕΦΑΑ, Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/frontend/el/browse/2738695>
- Ζιώγας, Γιώργος. (2023, Δεκέμβριος 10). *Συνέντευξη από Ζιώγα Δήμο στην Αλεξανδρούπολη Έβρου* (ψηφιακή καταγραφή). Προσωπική καταγραφή Δήμου Ζιώγα.
- Ζιώγας, Γιώργος. (2024, Αύγουστος 29). *Συνέντευξη από Ζιώγα Δήμο στην Αλεξανδρούπολη Έβρου* (ψηφιακή καταγραφή). Προσωπική καταγραφή Δήμου Ζιώγα.
- Καϊμακαμούδης, Χρήστος. (2025, Σεπτέμβριος 12). *Συνέντευξη από Ζιώγα Δήμο στην Αλεξανδρούπολη Έβρου* (ψηφιακή καταγραφή). Προσωπική καταγραφή Δήμου Ζιώγα.
- Καρφής, Β., & Ζιάκα, Μ. (2009). *Ο Ελληνικός Παραδοσιακός Χορός στην Εκπαίδευση*. Θεσσαλονίκη: Βιβλιοδιάπλους.
- Λιγούδης, Πασχάλης (2025, Σεπτεμβρίου 07). *Συνέντευξη από Ζιώγα Δήμο στην Αλεξανδρούπολη Έβρου* (ψηφιακή καταγραφή). Προσωπική καταγραφή Δήμου Ζιώγα.
- Λογαρούδης, Θ. (2013). «Στα μονοπάτια της παράδοσης» του Δημήτρη Βραχιόλογλου. <https://www.youtube.com/watch?v=gtt4undDZFQ>
- Μπακλατζής, Π. (2009). *Θράκη - Η μουσική των Μάρηδων*. Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Τμήμα Μουσικής Επιστήμης και Τέχνης.

- Νιώρα, Ν. (2009). *Τα Πασχαλιόγιαρτα σε μια μακεδονική κοινότητα: Βιωμένη εμπειρία ή δραματουργική πειθαρχία;* (Μεταπτυχιακή Διατριβή). Αθήνα: ΤΕΦΑΑ, Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/frontend/el/browse/1520691>
- Ουλιανούδη, Λ. (2020, Αύγουστος 8). Ποια είναι η Λίτσα Ουλιανούδη. *Παρατηρητής της Παράδοσης*, <https://paratiritisparadosis.gr/%CF%80%CE%BF%CE%B9%CE%B1-%CE%B5%CE%B9%CE%BD%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CE%BB%CE%B9%CF%84%CF%83%CE%B1-%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%B9%CE%B1%CE%BD%CE%BF%CF%85%CE%B4%CE%B7/>
- Ουλιανούδη, Λ. (2024, Οκτώβριος 18). *Συνέντευξη από Ζιώγα Δήμο στην Αλεξανδρούπολη Έβρου* [ψηφιακή καταγραφή]. Προσωπικό αρχείο Δήμου Ζιώγα.
- Παπακώστας, Χ., & Λουτζάκη, Ρ. (Επιμ.). (2020). *Εθνογραφίες*. Εκδόσεις Δίστιγμα.
- Ρόμπου – Λεβίδη, Μ. (1999). Ψηφίδες χορού στον Έβρο. Το παρελθόν, το παρόν, η τοπική πρακτική και η υπερτοπική ιδεολογία. Στο *Μουσικές της Θράκης: μια διεπιστημονική προσέγγιση: Έβρος* (σσ. 157-208). «Σύλλογος οι Φίλοι της μουσικής».
- Σαρακατσάνου, Ζ. (2011). *Εθνοτικές ομάδες και χορευτικές πρακτικές στο Στενήμαχο Ν. Ημαθίας Μακεδονίας. Το έθιμο του Αγίου Τρόφωνα ως δείκτης της τοπικής πολιτισμικής ταυτότητας* (Αδημοσίευτη μεταπτυχιακή διατριβή). Τμήμα Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα.
- Τυροβολά, Β. (1994). *Ο Χορός 'στα τρία' στην Ελλάδα. Δομική-μορφολογική και τυπολογική προσέγγιση* (Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή). Τμήμα Μουσικών Σπουδών, Φιλοσοφική Σχολή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα.
- Φιλιππίδου, Ε. (2011). *Χορός και ταυτοτική αναζήτηση: Τακτικές επιπολιτισμού και επαφλετισμού των Γκαγκαβούζηδων στην Οινόη Έβρου* (Μεταπτυχιακή διατριβή). Αθήνα: ΤΕΦΑΑ, Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/frontend/el/browse/1680580>
- Φιλιππίδου, Ε. (2019). *Διασχίζοντας τα σύνορα, ενώνοντας τους ανθρώπους: κυβερνητική προσέγγιση του χορού στο γαμήλιο θρακικό δρώμενο του «Κ'να» σε Ελλάδα και Τουρκία* (Διδακτορική διατριβή). Αθήνα: ΤΕΦΑΑ, Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/frontend/el/browse/2873136>
- Φούντζουλας, Γ. (2016). *Χορός και πολιτική. Θέσεις και αντιθέσεις στο χορευτικό δρώμενο «Γαϊτανάκι» στη Σκάλα και τη Δάφνη Ναυπακτίας* (Μεταπτυχιακή διατριβή). Αθήνα: ΤΕΦΑΑ, Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/frontend/el/browse/1520734>
- Χαριτωνίδης, Χ. (2018). *“Παράλληλες” ζωές και χορευτικές παραδόσεις: Το ελληνικό táncház στην Ουγγαρία* (Μεταπτυχιακή διατριβή). Αθήνα: ΤΕΦΑΑ, Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/frontend/el/browse/2751117>